

- Margadant-van Arcken, M. & A.E.J. Wals (red.) 1998. *Quick Scan Natuurbeelden in Lesmethoden Aardrijkskunde en Biologie voor Basis- en Voortgezet Onderwijs*. Landbouwwuniversiteit Wageningen: Leerstoel Agrarische Onderwijskunde.
- Margadant-van Arcken, M. & C. van den Berg (red.). 2000. *Natuur in pluralistisch perspectief; Theoretisch kader en voorbeeldmateriaal voor het omgaan met een veelheid aan natuurbeelden*. Utrecht: CDB-Press, nr. 35.
- Rheede, A. van. 1997. *Natuurlijk leren balanceren! Een onderzoek naar organisatie, strategie en leren bij lokale natuur- en miliegroepen*. Nijmegen: Wetenschapswinkel KUN.
- Rheede, A. van & P. Leroy. 1999. Strategie en sociaal leren bij lokale milieu- en natuurgroepen. In: *Milieu*, 1: 24-34.
- Stuurgroep Extra Impuls NME. 1999. *NME 21: Leren voor een duurzame samenleving*. Den Haag: Ministerie van LNV.
- Schetsboek Masterclass 'Leren voor duurzaamheid'*. (diverse auteurs). 1999. Gemeente Den Haag, Dienst stadsbeheer.
- Swart, S., H. van der Windt & J. Keulartz. 1998. *Natuurinrichting Noordvold; Simulatiespel*. Rijksuniversiteit Groningen: Sectie Wetenschap & Samenleving.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. 1999. *Duurzaamheid als uitdaging*. Den Haag: Sdu.
- Wildemeersch, D. 1995. *Een verantwoorde uitweg leren: over sociaal-agogisch handelen in de risicomaatschappij*. Oratie Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Wildemeersch, D., Th. Jansen, J. Vandenabeele & M. Jans. 1997. Paradoxen van sociaal leren. Een bijdrage tot de sociaal-agogische theorievorming. In: *Sociale Interventie*, jrg 6, no 4: 198 – 206.
- Wildemeersch, D., Th. Jansen, J. Vandenabeele, & M. Jans. 1998. Social learning: a new perspective on learning in participatory systems. In: *Studies in Continuing Education*, 20,2: 251-265.

1.5 Communicatie en de Groene Ruimte

Cees van Woerkum

In het onderstaande willen we drie vragen beantwoorden:

1. Welke expertise is er in het vakgebied van Communicatie en Innovatie Studies aanwezig m.b.t. de Groene Ruimte?
2. Wat zijn de belangrijkste thema's, vanuit het genoemde vakgebied, in het maatschappelijke debat m.b.t. de Groene Ruimte?
3. In welke richting moet er gezien de maatschappelijke ontwikkelingen geïnvesteerd worden op het gebied van Communicatie en Innovatie Studies?

1.5.1 Aanwezige expertise

Bij de aanwezige expertise zouden we een onderscheid kunnen maken tussen twee niveau's, het conceptueel-strategische niveau en het – afgeleide – niveau van de methodiek.

Op het conceptueel-strategische niveau zijn er twee benaderingen voorhanden. Daar is op de eerste plaats de instrumentele benadering, gericht op de effectuering van een bepaald ruimtelijk beleid of het verkrijgen van bijval voor een bepaalde visie op de Groene Ruimte. Voorbeelden zijn het effectueren van de EHS of het promoten van het idee van ecologisch toerisme. Steeds staat hierbij een plan of idee voorop dat via communicatie meer kans of acceptatie moet krijgen.

Gaat het om een plan dan liggen er modellen klaar die vanuit een vooral sociaal-psychologische analyse van de te beïnvloeden doelgroepen terugwerken naar een zogenaamde interventiemix, waarin communicatie een bepaalde positie krijgt, naast en/of in combinatie met andere instrumenten (Van Woerkum, 2000; Van Meegeren, 1997). Met name de ondersteunende functie van communicatie is daarbij van groot belang. Over de andere instrumenten, zoals regelgeving, het financiële beleid, faciliteiten en voorzieningen, moet informatie verstrekt worden, zodat burgers op de hoogte (kunnen) raken van wat er gaande is, er moet ook in beheerstechnische zin communicatie plaatsvinden met betrokkenen, bijvoorbeeld t.a.v. regelingen, en er moet naar acceptatie of draagvlak worden gestreefd. Behalve de sociale psychologie is ook de bestuurskunde bij dit probleem een belangrijke steunwetenschap, omdat hier systematisch over instrumenten en de combinatie daarvan is nagedacht.

Gaat het om een visie, dan zitten we eerder in de sfeer van het beïnvloeden van de publieke opinie, het bespelen van de openbaarheid. Dit richt de aandacht op campagnestrategieën, op de omgang met de grote media, of op sociale marketing theorieën. Op dit vlak is in het verleden veel gebeurd, wat ook nu nog wel een bepaalde waarde behoudt (Van Woerkum, 1987). Daarvan kan men gebruik maken als men t.a.v. de Groene Ruimte een bepaalde visie wil verbreden, zoals het belang van het cultuurhistorische aspect.

Afgeleid hiervan zijn methodieken m.b.t. zaken als de multi-mediale benadering, het hanteren van visualisering, begrijpelijkheidsaspecten of de infotainment-formule. Het zwaartepunt ligt doorgaans bij massamediale communicatie of bij presentaties voor grotere groepen.

Een andere, recentere benadering is de interactieve. Daarbij wordt communicatie niet gezien als een tweede stap, nadat een plan of visie geformuleerd is, maar als een eerste, om tot een plan of een visie te komen. Interactieve planvorming is sinds een jaar of tien een centraal aandachtsveld in het vakgebied (Van Woerkum, 2000).

Een belangrijk motief voor deze benadering is de problematiek van acceptatie, die uit de instrumentele benadering voortkomt en daar vaak niet bevredigend kan worden opgelost. Een geheel van argumenten, hoe goed ook gepresenteerd, heeft vaak onvoldoende betekenis, vooral omdat de burger onvoldoende betrokken is bij het probleem dan wel het probleem slechts kan waarnemen door zijn eigen frame, mede op grond van een particulier belang. Om deze betrokkenheid te vergroten en om een wat breder perspectief te ontwikkelen is participatie in het proces van plan- of visievorming wenselijk.

‘Interactieve planvorming’ heeft meerdere aspecten. We kunnen analyseren in welke condities deze benadering zinvol of minder zinvol is, welke eisen dan gesteld moeten worden aan de organiserende partij, bijvoorbeeld t.a.v. de geboden beleidsruimte, welke actoren men moet uitnodigen, wat de relatie is tussen representanten en achterbannen, of er meer vanuit problemen dan wel vanuit

oplossingsperspectieven gewerkt wordt, hoe er gemodereerd kan en moet worden, wat ICT in dit proces zou kunnen betekenen, etc. Op dit gebied is al veel onderzoek gedaan, al blijven er evengoed nog talloze vragen bestaan (zie later).

Bij inrichtingsvraagstukken is het streefdoel doorgaans een effectief en geaccepteerd plan. Tegelijk weten we dat veel beleid t.a.v. de Groene Ruimte 'ongoing' is. Dit leidt de aandacht naar de constructie van netwerken van betrokkenen die duurzaam met elkaar, in constructieve relaties, gemeenschappelijke problemen bespreken en trachten op te lossen. Hierover later meer.

Een speciaal aandachtspunt bij interactieve planvorming was en is de ontwikkeling van een doelmatige kennis-infrastructuur. Het ligt voor de hand deze dicht bij het besluitvormingscircuit te situeren, wat de facto betekent dat er ook binnen de regio's kenniscentra ontwikkeld moeten worden. Dit spoort met de wens lokale kennis beter te benutten (Van Woerkum, 1999).

Een ander thema is de manier waarop de betrokken actoren aan een plan werken: vanuit actuele problemen, die om een oplossing vragen, of vanuit een te schetsen toekomstperspectief. In het laatste geval lijkt het eerder mogelijk om tot gemeenschappelijke visies te komen. In het eerste geval zijn discussies over belangen moeilijk te ontwijken en wellicht zelfs noodzakelijk om tot een vruchtbare samenwerking te komen. Van zeer groot belang is dan wel het type onderhandelingen, waar men vanuit gaat. Op dit vlak is redelijk wat literatuur en onderzoek bijeengebracht. Met name het onderscheid tussen distributieve en integratieve onderhandelingen is zeer relevant gebleken voor het analyseren van interactieve processen (Aarts, 1998; Van Woerkum, 2000).

Ook hier is een methodische pendant te vinden. Er zijn meerdere stappenplannen beschikbaar (Van Meegeren en Leeuwis, 1998). Qua kanaalkeuze ligt het accent op de bijeenkomst en wel de kleinere bijeenkomst, waarin alle deelnemers actief participeren gedurende een langere periode. Van speciale betekenis is daarbij de multi-actor bijeenkomst. In gemeleerde groepen bespreekt men elkaars belang en/of visie. Dit moet leiden tot èn meer inzicht in de motieven en achtergronden van de andere partijen ('sociaal leren'), met inbegrip van de aard en de noodzakelijke veranderingen in die partijen ('sociale proceskennis') èn meer reflectie op de eigen motieven en perspectieven, waarbij impliciete kennis geëxploiteerd moet worden. Beide zijn nodig om uiteindelijk gezamenlijk in een creatief proces tot nieuwe verbindende concepten te komen, als leidraad voor nieuwe strategieën voor multi-functioneel ruimtegebrek. Het modereren van dergelijke processen is als aandachtsgebied zeker wel verkend, maar vraagt om een diepgaandere studie. Ook hierover later.

De instrumentele en de interactieve benadering m.b.t. de Groene Ruimte zijn hier volgtijdelijk gepresenteerd. Inderdaad is de laatste benadering meer recent. In de praktijk vervangt de interactieve benadering de oude, meer instrumentele benadering echter maar zeer ten dele. Er is eerder sprake van twee beleidstradities die interfereren, hetgeen tot verschillende varianten kan leiden (meer van het ene, minder van het andere) maar zeker ook tot spanningen en frustraties. Een belangrijk onderzoeksresultaat is dat de interactieve benadering zich veelal in een beperkte beleidsruimte afspeelt, die eerder in een instrumentele aanpak is gedefinieerd, met vaste eindnormen t.a.v. bijvoorbeeld milieunormen of te realiseren hectares natuur.

Die beperking wordt niet zelden als bijzonder hinderlijk ervaren en is veelal in strijd met de autonome dynamiek in de denkprocessen die de interactieve benadering genereert.

1.5.2 Thema's

Gezien het voorgaande zijn er meerdere vragen te stellen bij de communicatie m.b.t. de Groene Ruimte. Ik wil me hieronder beperken tot een vijftal thema's die nader onderzocht zouden moeten worden. Dit zijn:

- a. Wat zijn de cruciale succes- of faalfactoren bij interactieve planvorming m.b.t. de Groene Ruimte?
- b. Wat valt er vanuit communicatie-oogpunt te zeggen over het type planning dat bij de interactieve benadering in het geding is? Welke consequenties heeft dit voor de organisatie van interactieve planvorming?
- c. Wat zijn belangrijke elementen uit het takenpakket van een moderator?
- d. In welke mate kan een duurzaam netwerk van betrokkenen inrichtingsvraagstukken m.b.t. de Groene Ruimte oplossen?
- e. Wat is een adequate kennisinfrastructuur voor interactieve planvorming op regionaal niveau?

Ik zal deze vragen achtereenvolgend behandelen:

a. Succes- en faalfactoren bij interactieve planvorming

Het is een empirisch gegeven dat sommige interactieve processen beter lopen dan andere. De eerste vraag hierbij is uiteraard hoe men 'beter' definieert. Het is wenselijk dat over de parameters van succes meer wordt nagedacht. In de praktijk ontmoet men verschil tussen de produktbenadering (bijvoorbeeld: één plan, dat consistent is, en de eerder geformuleerde problemen afdoende oplost, in de ogen van een grote meerderheid van actoren, etc.) en de procesbenadering (bijvoorbeeld: een groot aantal personen die bij landgebruikwesties betrokken zijn geraakt, het verschuiven van het perspectief bij een aantal relevante actoren in de richting van verbindende concepten, etc.). Wellicht is een combinatie van beide op zichzelf zinvolle optieken mogelijk.

Vervolgens lijkt het wenselijk om de factoren te rubriceren die succes of falen in de hand kunnen werken. Te denken valt aan innovatief leiderschap (de mentale veranderingen vragen om personen die sociaal risico durven lopen, terwijl ze toch binding houden met hun achterbannen en invloed hebben op de discussies), een 'sense of urgency' (zonder welke het momentum voor veranderingen ontbreekt of vervliegt), een niet te zeer beperkte maar toch overzichtelijke beleidsruimte (waardoor de discussies focus krijgen en niet uitwaaiëren) of een wederzijds gevoel van afhankelijkheid bij de betrokken partijen.

Deze factoren moeten nader onderzocht worden, vooral op hoe ze in het proces van planvorming, in een bepaalde dynamiek, optreden. Het idee is dat we het mechanisme beter moeten begrijpen, waardoor het proces ten goede of ten slechte

wordt beïnvloed. Inzicht hierin is van elementair belang voor het goed voorbereiden en begeleiden van interactieve planvorming.

b. Planning in de interactieve benadering

Politiek-bestuurlijke processen kunnen soms snel en soms (zeer) langzaam verlopen. Ze hebben hun eigen tempo. Echter, als het besluit gevallen is om een bepaald gebied opnieuw in te richten, worden niet zelden vrij harde tijdschema's gehanteerd waarbinnen interactieve planvorming zijn beslag moet krijgen.

Dit laatste is om meerdere redenen vrij riskant. Multi-functioneel landgebruik met distributief onderhandelen is zeker te 'regelen', en ook binnen een bepaalde periode. Dergelijke onderhandelingen vragen juist om tijdsdruk. Anders ligt het bij integratieve onderhandelingen, waar leerprocessen een belangrijk en noodzakelijk onderdeel vormen. Deze leerprocessen hebben een harde component, de fysieke kant van landgebruik, maar ook een zachte, waar het gaat om landgebruik door mensen met bepaalde belangen en motieven. Zeker het laatste leerproces is niet simpelweg cognitief te programmeren. Om elkaars wereld te begrijpen (sociaal leren) en om te begrijpen wat bepaalde veranderingen voor bepaalde actoren betekenen (sociale proceskennis) vergt tijd. Het expliciteren van veelal impliciete kennis, bij de ander en bij jezelf, gaat schoksgewijs. Dit proces van ontsluiting veronderstelt wederzijds vertrouwen wat slechts via intensieve en frequente interactie kan worden opgebouwd. Is het zover, dan is er bijzonder veel gewonnen en kan men creatief zoeken naar 'verbindende concepten', maar voor het zover is moeten vele hobbels worden genomen, met even zovele onzekerheden voor wat betreft de voortgang. Intervenierende factoren zijn hierboven onder a) genoemd. Dit lijstje is overigens gemakkelijk uit te breiden met bijvoorbeeld de rol van de media, de wederzijdse beeldvorming gebaseerd op eerdere interacties, de rol van de verschillende overheden, voldoende om te beseffen dat dergelijke leerprocessen geen voorspelbare route volgen.

Om deze redenen valt er wat voor te zeggen om ideeën te ontlenen aan bijvoorbeeld contingentieplannen, waarbij meer vanuit de potenties van situaties wordt gewerkt. Bij veel landgebruiksplanning is het echter moeilijk om zo te werken; omdat bij multi-functioneel landgebruik alles met alles samenhangt moet er één plan komen, en ergens moet een uur U afgesproken worden waarop zo'n plan klaar is. Toch lijkt het raadzaam te bezien hoe in het licht van interactief werken, een meer flexibele planning kan worden gehanteerd en hoe de onzekerheden over de goede afloop althans kunnen worden gereduceerd.

c. De moderator en zijn taken

Het faciliteren van interactieve processen, zo wordt vaak gesteld, vraagt om een onafhankelijke begeleider of moderator, die – onbelast door enig belang – mensen bijeenbrengt, een bepaald soort leren (zie boven) bevordert, nuttige kennis beschikbaar stelt, de procedures helder maakt en weet hoe door de verschillende fases heen naar een afronding toegewerkt kan worden.

Dit type moderator is zich in de praktijk aan het ontwikkelen. Het zou wenselijk zijn als daarbij vanuit wetenschappelijke zijde ondersteuning zou komen voor wat betreft het geheel aan beslissingen dat in het geding is en hoe deze beslissingen te optimaliseren zijn.

Uiteraard moet een moderator over conceptueel-strategisch inzicht beschikken over de essentialia van het proces dat hij moet aansturen. Tegelijk moet hij methodisch gezien een repertoire aan interventiemogelijkheden beheersen om in kritische situaties de juiste weg te kunnen volgen.

Zoals eerder gezegd bestaan er diverse stappenplannen t.a.v. interactieve planvorming. Die zijn op te vatten als een eerste verkenning van het probleem: hoe te modereren? Per fase zouden de belangrijkste beslissingen moeten worden geïnventariseerd. Waar mogelijk zou theorie de moderator moeten kunnen helpen bij de wenselijke keuzes. Daarnaast zou nagedacht kunnen worden over die vormen van action-research, die hierbij zinnig zouden kunnen zijn. Eén en ander zou moeten uitmonden in een handboek voor het modereren van interactieve processen m.b.t. de Groene Ruimte. Wat er tot nu toe op dit gebied bestaat is zeker op onderdelen bruikbaar maar doorgaans ofwel te simpel prescriptief, zonder theoretische reflectie op het waarom van bepaalde keuzes dan wel hoe via bepaald onderzoek het keuzeproces kan worden geoptimaliseerd, ofwel te vaag theoretisch, zonder concrete handreikingen.

d. De netwerk-benadering

De laatste jaren valt een steeds grotere scepsis waar te nemen t.a.v. ‘sterke plannen’ die voor een langere periode veel zaken tegelijkertijd moeten regelen. De gedachte is dat deze plannen veelal niet opgewassen zijn tegen de grote dynamiek in de maatschappij, ook ten aanzien van de visie op de doelen van zo’n plan of zelfs de uitgangspunten, en dat ze een beheersbaarheid van de maatschappij veronderstellen, gebaseerd op kenbaarheid, die in de ogen van velen als onrealistisch geldt.

Een voorbeeld is het Natuurbeleidsplan, gebaseerd op scheiding van functies, maar op dit punt al vrij snel ‘historisch’ toen verwevenheid en ideeën over een verbrede landbouw opkwamen. Eigenlijk zou zo’n plan, met behoud van de duurzaam gewenste elementen, regelmatig herschreven moeten worden om tegemoet te komen aan nieuwe opvattingen. Maar in zo’n beleidscultuur leven we niet. Doorgaans lossen we het op via een uitvoerige ‘jurisprudentie’ in de uitvoering van dergelijke ‘master’-plannen, veelal in interactie met betrokken actoren.

Een alternatief is, theoretisch gesteld, een lichtere nadruk op instituties (regels, etc.) en een zwaardere nadruk op de interactie tussen maatschappelijke actoren. Lichte instituties en zware netwerken, zogezegd. Dat uit interacties controle kan volgen is een belangrijk gezichtspunt, dat overigens al in de vijftiger jaren is onderkend. Ten aanzien van de Groene Ruimte zouden we – nog hypothetisch – kunnen denken aan verantwoordelijke netwerken waarin men met elkaar in regelmatig contact gemeenschappelijke problemen bespreekt en aldus vanuit een gegroeide verstandhouding en wederzijds vertrouwen tot oplossingen komt.

Al is dit controle-model nog redelijk virtueel, we zien in de praktijk toch duidelijk aanwijzingen in deze richting. Rond bepaalde agrarisch-ecologische

projecten in ‘moeilijke’ regio’s (Het Groene Hart van Holland, Zuid-Limburg) is netwerk-formatie een belangrijk onderdeel van die planvorming. Deze netwerken zouden veel ‘geregel’ door de overheid over kunnen nemen ten gunste van duurzaam, multi-functioneel landgebruik. Uiteraard leiden ook deze interacties tot plannen, maar dan toch vooral tot plannen die als ze klaar zijn niet meer gelezen hoeven te worden omdat ieder weet wat hem te doen staat. Het netwerk is verantwoordelijk voor zowel het plan als de uitvoering.

Het zou nuttig zijn om de theoretische basis voor deze benadering verder te verdiepen en om bestaande experimenten in de sfeer van interactieve planvorming en multi-functioneel landgebruik vanuit dit perspectief te analyseren en te beoordelen.

e. De kennisinfrastructuur

In de oude, centralistische planningscultuur was ook de kennisvoorziening vrij sterk gecentraliseerd. Deze situatie is weinig adequaat voor het soort besluitvorming dat ons voor ogen staat. Niet alleen wordt het disciplinaire werken in deze cultuur nog sterk benadrukt, met betrekkelijk losstaande bijdragen van verschillende wetenschappen, ook de betekenis van locale kennis en van de zienswijzen van de verschillende maatschappelijke actoren komt zo slecht uit de verf. Het zoeken is naar een regionaal toegespitste kennisvoorziening, die tegelijk meer gebruik maakt van het locale gedachtengoed en oog heeft voor het verschillende perspectief van verschillende partijen.

We praten hier over kennismanagement in brede zin, dus niet alleen m.b.t. harde fysieke gegevens of meetbare economische data, maar ook m.b.t. (impliciete) veronderstellingen (die expliciet gemaakt moeten worden) of m.b.t. de ‘framing’ van problemen en oplossingen. Het idee is dat informatie pas bruikbare kennis oplevert als deze betekenis verkrijgt in een bepaald denkschema, en dat deze schema’s zelf onderwerp van kennismanagement moeten worden wil er van informatiebenutting verder sprake kunnen zijn.

Dit type management is nauw verbonden met interactieve planvorming, maar vormt toch een herkenbare eigen invalshoek. Te denken valt aan activiteiten als het expliciteren van impliciete kennis, het selecteren, integreren, beschikbaar stellen en consolideren van informatie, direct verbonden met te maken keuzes, aan het doen verrichten van onderzoek (met verschillende niveau’s van betrouwbaarheid, mede gezien het ritme van de besluitvorming: soms heeft men behoefte aan snelle globale antwoorden, soms moet men het precies weten en dan kost het meer tijd) en zeker ook aan het betrekken van actoren bij de probleemformulering, de uitvoering en de interpretatie van de resultaten (‘joint fact finding’).

Hoe regionale kenniscentra eruit moeten komen te zien weten we nu beter dan vijf jaar geleden. Toch is meer onderzoek op dit vlak nuttig en nodig.

1.5.3 Noodzakelijke investeringen

Als we bovenstaande thema’s overzien dan is voor de ontwikkeling van het vakgebied het volgende noodzakelijk:

- a. een sterkere sociaal-psychologische verdieping van het interactie-probleem: hoe leert men zich openstellen voor andere partijen, hoe komt men vanuit gevoelde afhankelijkheden naar integratief denken, hoe ontstaan constructieve relaties. Fundamenteel inzicht in deze sociale mechanismen zijn nodig om tot werkbare interventies te komen.
- b. Een diepgaande studie van de communicatieve aspecten van verschillende planningsmodellen. Veel planningsmodellen zijn theoretisch nog weinig onderbouwd en zijn 'normatief' van aard: zij schrijven een bepaalde gedragslijn voor zonder dat duidelijk is dat in de empirische werkelijkheid mensen zo kunnen of willen handelen. Het zou nuttig zijn om meer inzicht te ontwikkelen in de relatie tussen planning en communicatie.
- c. Een nadere methodische exercitie t.a.v. het modereren van groepsbijeenkomsten met deelnemers die verschillende belangen en/of visies hebben. Er zijn modellen ontwikkeld, zoals de 'Socratische methode' of (t.a.v. onderhandelingen) de 'Harvard methode'. Deze moeten op hun merites worden beschouwd en bruikbaar worden gemaakt voor ons doel.
- d. Meer inzicht in de betekenis van relaties als controle-instrument, t.o.v. controle via instituties, zowel fundamenteel theoretisch als meer toegepast: hoe ondersteun je effectief relatiebeheer? Op dit punt is redelijk wat literatuur beschikbaar, die echter nog niet in ons vakgebied is geïntegreerd.
- e. Een overzicht van inzichten m.b.t. kennismanagement ten dienste van besluitvormingsprocessen met meerdere actoren. We hebben wel enig overzicht van wat met name ook vanuit de organisatieleer over kennismanagement is gezegd, maar op dit vlak valt er toch veel te verdienen. Zeker door de toegenomen betekenis van ICT-applicaties ten dienste van besluitvorming is er een nieuwe onderzoekstraditie ontstaan, die we nog onvoldoende hebben benut.

1.5.4 Besluit

Het vakgebied Communicatie en Innovatie Studies is een integrerende wetenschap, waarbij communicatie- en kennisprocessen centraal staan, maar tegelijk veel openheid is voor bijdragen van externe disciplines. Einddoel is steeds een operationeel concept voor interventies in de praktijk. Bovenstaande ideeën moeten in dit licht (integratie, openheid, toegepast) worden gezien.

Literatuur

Aarts, N. (1998). *Een kwestie van natuur; een studie naar de aard en het verloop van communicatie over natuur en natuurbeleid*. Wageningen: Communicatie en Innovatie Studies, Landbouwwuniversiteit (dissertatie).

Engel, P.G.H. & M.L. Salomon (1997), *Facilitating innovation for development*. Amsterdam: Royal Tropical Institute.

Meegeren, P. van (1997), *Communicatie en maatschappelijke acceptatie van milieubeleid*. Wageningen: Communicatie en Innovatie Studies, Landbouwniversiteit (dissertatie).

Meegeren, P. van & C. Leeuwis (1998). Naar een methodiek voor interactief ontwerpen. *Sociale Interventie*, 7, 82-90.

Röling, N.G. & M.A.E. Wagemakers (eds), *Facilitating sustainable agriculture*. Cambridge: Cambridge University Press.

Woerkum, C.M.J. van & L.A.M.M. Adolfse (1998), Interactieve kennisontwikkeling en –benutting, *Sociale Interventie*, 7, 10-19.

Woerkum, C.M.J. van (1987), *Massamediale voorlichting: Een werkplan* (2^e dr.), Meppel/Amsterdam: Boom.

Woerkum, C.M.J. van (1999), *Thinking globally and locally, kennis en plattelandsvernieuwing*, Den Haag: NRLO.

1.6 Sociologisch kennisaanbod voor recreatie en toerisme: een verbrede ontwikkeling voor nieuw platteland

Jaap Lengkeek

Inleiding

In het kader van het evaluatieonderzoek naar de behoefte aan gedragswetenschappelijk en bestuurskundig onderzoek voor vraagstukken van de Groene Ruimte heeft het Ministerie van LNV aan een aantal auteurs gevraagd een essay te schrijven over het kennisaanbod op een aantal deelterreinen waaronder dat van de recreatiesociologie. Recreatiesociologie is een term die afkomstig is uit een verleden, waarin een eenduidig openluchtrecreatie-beleid behoefte had aan sociaal-wetenschappelijke onderbouwing en inspiratie. Die tijd ligt alweer ver terug. Sinds de term recreatiesociologie ervoor werd bedacht hebben zowel het wetenschaps- als het beleidsterrein nogal wat mutaties ondergaan.

Mijn betoog begint met een korte terugblik op de recreatiesociologie. Daarna zal ik ingaan op de verbreding van het bedoelde wetenschappelijke aandachtsveld en de aanwezige expertise. In de twee daarop volgende paragrafen zal ik respectievelijk aangeven wat in mijn optiek de belangrijkste thema's uit het maatschappelijk debat zijn, waaraan deze expertise moet bijdragen en in welke richting verder moet worden geïnvesteerd.

Recreatiesociologie

Onderzoek naar vrijetijd en recreatie heeft een vooroorlogse traditie (Beckers en Mommaas, 1991). Belangrijke impulsen om een terrein van wetenschappelijk onderzoek te ontsluiten komen echter vooral voort uit de beleidsinitiatieven na de